

УНІВЕРСИТЕТСЬКА СИСТЕМА БЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ РІЗНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ЯК ФАКТОР АВТОНОМНОСТІ ВНЗ

Національна конкурентоспроможність будь-якої країни, перш за все, пов'язана з ефективною системою освіти, зокрема – вищої освіти: успіх економічних і політичних реформ залежить від ефективності освіти як однієї з головних сфер розвитку сучасного суспільства. Вища освіта ніколи не відігравала більш важливої ролі, ніж у сучасних умовах. Вона є ключовим аспектом сталого розвитку світової економіки, забезпечує індивідуальну, соціальну та економічну мобільність населення. Освіта необхідна для все більш складного управління різними підприємствами та організаціями, а також для політичної та громадянської переконаності в тому, що соціальні проблеми слід аналізувати і вирішувати не тільки традиційними способами, але також і шляхом використання нових рішень, що виникають в результаті зростання знань.

Істотні перетворення в світовому ринковому просторі, викликані процесами глобалізації, перехід до інформаційної економіки й економіки знань, зумовили виникнення в кінці ХХ і на початку ХХІ століття спочатку латентної, а потім і явної кризи освіти. Відомі західні дослідники систем освіти зазначають: «Вища освіта потребує глибокої, радикальної і термінової трансформації. Найбільше варто побоюватися того, що внаслідок самозаспокоєння, обережності або невпевненості зміни відбуватимуться занадто повільно і обмежаться локальними нововведеннями. Моделі вищої освіти, які набули широкого поширення в другій половині ХХ ст., більше не працюють». [1].

Політика доступності вищої освіти, яка була домінуючою в 80-х рр. ХХ століття, практично у всіх розвинених країнах світу зумовила виникнення негативного ефекту – темпи зростання бюджетних асигнувань у сферу вищої освіти перестали встигати за попитом, що збільшується на освітні послуги. Це зумовило виникнення світової кризи освіти і необхідність докорінного перегляду освітньої політики держав.

Характерною рисою кризи вищої освіти в сучасних умовах є скорочення її державного фінансування на тлі зростання автономії вищих

навчальних закладів і пошуку шляхів альтернативного фінансування. Це пов'язано з мінливим прийняттям ролі вищої освіти в суспільстві, зокрема, з тим, що деякі його базові характеристики – вищу освіту як суспільне благо, міру блага, соціальні інвестиції і право людини, все більше ігноруються.

Тому за останні роки майже у всіх країнах світу помітно зросла активність досліджень в області пошуку шляхів ефективного альтернативного фінансування вищої освіти, що зумовлено необхідністю прийняття вважених управлінських рішень щодо розподілу державних фінансових коштів між ВНЗ та подальшого розвитку системи вищої освіти в цілому.

Фінансуючи вищу школу, держава може переслідувати декілька цілей:

- забезпечення раціональних масштабів і пропорцій вищої освіти через регулювання числа фінансованих навчальних місць;
- розподіл фінансових ресурсів між ВНЗ відповідно з державними інтересами, запитами студентів та роботодавців;
- забезпечення доступності вищої освіти для представників всіх соціальних груп населення.

Рис. 1. Основні напрямки системної реформи вищої освіти в Україні

В даний час в Україні йде процес активної перебудови системи вищої освіти, яка передбачає реформування всіх її аспектів. Відповідно до проекту Стратегії реформування вищої освіти в Україні до 2020 року, роз-

робленої робочою групою Міністерства освіти і науки України в 2014 році, основною метою модернізації виступає формування привабливої і конкурентоспроможної національної системи вищої освіти країни, орієнтованої на інтеграцію в Європейський освітній і дослідницький простір [2]. Основні напрямки Стратегії представлені на рис. 1.

Не применшуючи важливості та актуальності розвитку всіх представлених напрямків Стратегії, хотілося б відзначити, що трендом реформування світової системи освіти початку XXI століття виступає пошук нових підходів, механізмів та способів фінансування системи вищої освіти з урахуванням скорочення державних витрат на неї. Тому метою реформування української системи фінансування вищої освіти виступає підвищення ефективності державних витрат за умови збереження їх обґрунтованої частки в загальній сумі консолідованого бюджету країни. На рис. 2 наведено динаміку зміни загальних витрат зведеного бюджету на вищу освіту та їх відсоток від ВВП країни [3].

Джерело: Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/2015 навчального року. Статистичний бюлетень. – <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Рис. 2. Динаміка витрат зведеного бюджету країни на вищу освіту (млн. грн.) та відсотка цих витрат у ВВП країни (%)

Незважаючи на те, що найбільше значення витрат на вищу школу припадає на 2012 і 2013 рр., найбільша питома вага цих витрат у ВВП країни була характерна для 2010 року і становила 2,3%. Взагалі, період

2010–2013 рр. характеризується найвищими обсягами витрат на систему вищої освіти. Починаючи з 2014 р спостерігається тенденція істотного скорочення державних витрат на вищу освіту, що відповідає світовому тренду модифікації системи фінансування вищої освіти. Однією з істотних завдань досягнення даної мети є зміна домінуючої системи фінансування – державного замовлення на нові сучасні форми і механізми державного фінансування.

Компаративний аналіз практики бюджетного фінансування у світі дозволив виділити наступні основні механізми [4, 5]:

а) *механізм базового фінансування*, заснований на оцінці державними органами витрат ВУЗу в попередньому періоді або за результатами переговорного процесу між уповноваженими державними органами і ВУЗом, в ході якого обговорюється проект представленого ВУЗом бюджету;

б) *механізм формульного фінансування*, при якому обсяг коштів для ВНЗ визначається за допомогою розрахункових формул на основі показників витрат або результатів досягнення діяльності ВНЗ;

в) *механізм контрактного або цільового фінансування*, заснований на висновку між ВНЗ та державними органами контрактів про надання освітніх послуг у відповідності зі стратегічними цілями країни і конкретного ВНЗ для цільового фінансування специфічних освітніх та дослідницьких проектів;

г) *механізм конкурсного фінансування*, здійснюваного на основі конкурсних торгів між ВНЗ, які запропонували цільові показники випуску студентів з різних спеціальностей і витрати на них. Перевага віддається тим ВНЗ, у яких ці витрати мінімальні;

д) *механізм фінансування витрат студентів на освіту*, що базується на попиті на вищу освіту за певними спеціальностями.

Оцінювання переваги і ризику різноманітних механізмів фінансування, в проекті Стратегії реформування вищої освіти до 2020 року пропонується наступні методи бюджетного фінансування вищої освіти [2]:

1. *Блочне фінансування*, яке передбачає збереження державного фінансування ВНЗ відповідно до досягнутих якісних і кількісних показників освітньої діяльності. Кожен ВНЗ самостійно буде розподіляти обсяг бюджетних місць за спеціальностями, за якими в ньому ведеться підготовка фахівців, що буде підвищувати ступінь автономності ВНЗ. Основу блокового фінансування становить механізм базового фінансування ВНЗ.

2. *ваучерної фінансування*. Фокусом даного фінансування виступає абітурієнт, який має намір отримати вищу освіту. Залежно від результатів зовнішнього незалежного тестування, від рівня його знань, отриманих в середній школі, він має право на отримання гранту на оплату або повної вартості навчання у ВНЗ, або його частини. Кошти даного гранту будуть перераховані в той ВНЗ, який вибере абітурієнт. При цьому пропонується використовувати чотири різновиди ваучерів – звичайний, повний, спеціальний і соціальний. Звичайний ваучер включає суму середньої вартості навчання у ВНЗ; повний – максимальну суму навчання у ВНЗ; спеціальний ваучер включає суму оплати повного курсу навчання за пріоритетними для держави спеціальностями, обумовлених тактичними і стратегічними потребами ринку праці; соціальний призначений для навчання соціально незахищених осіб.

3. *кредитне фінансування* надає споживачеві освітніх послуг – студенту можливість отримання кредиту терміном на 10–15 років з відстрочкою погашення на час навчання у ВНЗ. Дана система фінансування припускає можливість погашення кредиту самим студентом, роботодавцем або через податкові відрахування. При цьому держава бере на себе всі ризики, пов'язані з неможливістю своєчасної виплати кредиту, тобто виступає гарантом студента. Крім того, студент може не виплачувати кредит, якщо по закінченні ВНЗ працювати в державному секторі економіки, у сільській місцевості або мати видатні наукові досягнення.

Ваучерної і кредитне фінансування, по суті, є доповненням блокового фінансуванню, зміст якого полягає в наданні ВНЗ самостійності у розподілі виділених державою бюджетних коштів між спеціальностями, за якими він здійснює підготовку фахівців.

Сьогодні вищі навчальні заклади готують кадри не на основі вивчення попиту на тих чи інших фахівців, а на основі популярності тієї чи іншої спеціальності серед абітурієнтів. Рушійною силою розвитку вищої школи в цьому випадку виступає не ринок праці, а ринок освітніх послуг.

Очевидно, що така ситуація носить короткостроковий характер і потреби економіки в кадрах через певний час стануть домінуючим регулятором масштабів і структури вищої освіти.

Разом з тим сьогоднішні темпи розвитку економіки висувають нові вимоги до змістовного аспекту освіти. Надаючи таку дорогу і складну послугу, як професійна підготовка, ВНЗ зобов'язані впевнитися в тому, що ті фахівці, яких вони випускають, будуть затребувані ринком праці.

Вони повинні вивчати реальний попит на кадри на ринку праці, аналізувати вимоги роботодавців до знань і навичок фахівців. Все це зумовлює необхідність розробки ВНЗ власної системи розподілу державного фінансування між випускаються спеціальностями.

Запропонована система розподілу містить наступні блоки.

Блок 1. Визначення структури потреби у фахівцях з вищою освітою для ринку праці. Метою блоку є визначення кількісної потреби ринку праці у фахівцях певних спеціальностей, що володіють необхідними компетентностями.

Для досягнення даної мети необхідно вирішити два комплексних завдання:

1. розробка таблиць відповідності між освітніми послугами ВНЗ і ринком праці в професійному розрізі;
2. визначення структури потреби у фахівцях певних спеціальностей і визначення кількісного складу даної потреби.

Блок 2. Якісно-кількісне регулювання освітніх послуг ВНЗ. Метою блоку є створення передумов своєчасного коректування ВНЗ випуску фахівців певних спеціальностей, модифікації навчальних планів підготовки фахівців і перегляд переліку спеціальностей.

Дана мета може бути досягнута за рахунок вирішення наступних завдань:

1. вивчення диспропорцій між ринком праці і наданими освітніми послугами ВНЗ;
2. розробка регуляторних заходів щодо усунення даних диспропорцій.

Дієва система розподілу має базуватися на системі моніторингу позицій ринку праці та зміні його тактичних й стратегічних потреб, враховувати лагову затримку у формуванні фахівців необхідних ринку праці компетентностей з боку ВНЗ та передбачає наявність у ВНЗ розвинутої інформаційної системи оцінки якості освіти. Тільки за рахунок системного поєднання можливостей ВНЗ та потреб роботодавців можна вирішити одне з важливих завдань сучасної перебудови системи вищої освіти – поступового усунення диспропорцій між наданням відповідних освітніх послуг ВНЗ щодо формування фахівців певних спеціальностей та потребами у цих фахівцях з боку національного ринку праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Доннелли К., Ризви С., Барбер М. Накануне схода лавины. Высшее образование и грядущая революция (пер. с англ. Н. Микшиной) // Вопросы образования. – 2013. – Вып. 3. – С. 152–229.

2. Стратегія реформування вищої освіти в Україні до 2020 року (проект 2014) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/NT1109.html.
3. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/2015 навчального року. Статистичний бюлетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Sarback, S. Financial management and governance in higher education institutions: Sweden. National report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oecd.org/sweden/33643714.PDF>.
5. Кузьмина Н.Г. Зарубежный опыт финансирования образования в условиях возрастания автономии вузов / Н.Г. Кузьмина // Вестник Волгоградского государственного университета. Сер. 3, Экономика. – 2008. – Вып. 2(13). – С. 233–238.

Раєвська Олена Валентинівна – д.е.н., професор, завідувач кафедри статистики та економічного прогнозування ХНЕУ ім. Семена Кузнеця

Б. С. Тетерятник

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО ЕЛЕКТРОННУ КОМЕРЦІЮ» В ЧАСТИНІ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТНОГО СКЛАДУ

Дискусія навколо необхідності запровадження правового регулювання електронної комерції на рівні окремого законодавчого акта була досить тривалою у наукових колах. За відсутності чіткої позиції законодавця з зазначеного питання, представники правової доктрини висловлювали щодо цього різноманітні думки та висували пропозиції, що часом призводили до конфронтації у юридичній науці. Загострення наукової полеміки та стрімкий фактичний розвиток електронної комерції потребували нагального втручання у цю сферу з боку законодавця для шнайшвидшого вирішення наявних тут проблем. Результатом тривалого та напруженого законодавчого процесу, що розгорнувся у зв'язку з цим, стало прийняття 03 вересня 2015 року Закону України «Про електронну комерцію» № 675-VIII (далі – Закон). Однак названий Закон, незважаючи на всі здійснені ним позитивні зрушення, не тільки не розв'язав усі проблеми, але й призвів до виникнення нових.